

Т. Ф. Коляда-Березовська,*канд. філол. наук, доц.,
Одеський національний політехнічний університет,
доцент кафедри української та російської мов*

ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧА КОМПЕТЕНЦІЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У ПАРАДИГМІ ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО

У статті викладено концептуальну позицію автора щодо можливості визначення у процесі викладання української мови як іноземної неподільної єдності національної мови та національної свідомості на матеріалі поетичних текстів Ліни Костенко. Акцентовано на тому, що сутнісні як для української мовної свідомості, так і для поетеси концепти, будучи включеними до навчальних матеріалів, здатні відтворювати національно забарвлені конотації у свідомості реципієнтів, сполучаючи суто лінгвістичний і українознавчий аспекти.

Ключові слова: країнознавчий аспект, українська мова як іноземна, національно забарвлені конотації, денотативний світ Ліни Костенко.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Безперечним є те, що при вивченні мови виняткового значення набувають культурологічні фактори – національна культура, історія, традиції, естетичні уподобання, склад світовідчуття – уся сукупність національного предметного і духовного буття. Текстологічні дослідження останнього періоду, пов'язані з визначенням неподільної єдності й складності національної мови та національної свідомості, наближають до висновку про те, що вербальне спілкування між мовцями відбувається у певних лінгвістичних формах, що склалися історично, – композиційно-мовленневих моделях і схемах, повторюваних інтонаційних елементах, а смислова цілісність будь-якого тексту, тобто комунікативної одиниці, виникає у результаті синтезу всіх його компонентів засобами невербального характеру. Як правило, ці усталені форми і схеми закарбовуються у пам'яті мовця несвідомо і визначають характер його національної мовної свідомості, а у разі високого розвитку останнього навіть впливають на стиль поведінкових реакцій. Усе це зумовило лінгводидактичну стратегію – навчання мові у єдності з культурологічними завданнями. У монолінгвістичному середовищі, при належному методологічному рівні мовознавців, ця стратегія успішно реалізується, проте в умовах бі-/полілінгвізму південного регіону України, зокрема Одеси, вона зростає до складної соціолінгвістичної та організаційно-методологічної проблеми, вирішити яку можливо довготривалими спільними зусиллями відповідних кафедр закладів вищої освіти.

Серед усіх аспектів україністики за сугестивністю та інформативністю жодний не може замінити українську літературу, передусім, поезію. Включення поетичних текстів українознавчої тематики у процес викладання української мови для студентів із числа іноземних громадян, що навчаються у південному (переважно російськомовному) регіоні нашої держави, слугуватиме вирішенню великого методологічного завдання – активізації країнознавчого аспекту навчання і, відтак, формуванню у студентів свідомого прагнення оволодіти українською мовою, літературним мовленням. З цим пов'язана мета цієї статті: обґрунтувати те, що ефективне виконання зазначеного методологічного завдання не уявне поза увагою до поетичної форми української мови з урахуванням того місця, яке сучасна українська поезія посіла у світовому літературному репертуарі завдяки унікальним творчим особистостям.

Виклад основного матеріалу. «Царицею поезії в Україні» американський літературознавець Джордж Луцький назвав Ліну Костенко (лауреата Літературної премії ім. Франческо Петрарки, котра була вручена як «Спеціальна премія **світовій** поетесі Ліні Костенко»). Нам видається принципово важливим у процесі викладання української мови як іноземної визначати національний духовний простір інтенціональною мовою її поезії, сполучаючи при цьому суто лінгвістичний і концептуально-духовний, українознавчий аспекти, щоб сформувати у студентів-іноземців картину культури українського етносу, залучаючи як ілюстративний матеріал до вправ з розвитку мовно-мовленнєвої компетенції опоетизовані реалії національного буття.

Українська мова визнана дослідниками як безпрецедентно поетична. Вихідним моментом її поетичного очарування є знаковість, зумовлена, за визначенням О. О. Потебні, «специфічним баченням світу, зашифрованим у внутрішніх формах мови» [4, с. 171]. Завдяки поетичним творам, які презентують асоціативно-метафоричне мислення автора, відбувається процес сприйняття естетичного об'єкта (що є зовні), створеного духовною сутністю митця, і прагнення в його сутність, вглиб:

*Я дерево, я сніг, я все, що я люблю,
І в цьому є моя найвища сутність...*

– відчуває Ліна Костенко [2], інакше кажучи, поет, ототожнює себе з «естетичним предметом» і навколишнім світом, осмислює його своєю любов'ю й волею. Відомий такий вислів-теза поетеси, котрий відтворює чуттєво-духовний механізм її хисту:

*... я лиш інструмент,
в якому плачуть сни мого народу.*

Окреслити найзаповітніше в нашому народі, те, що за віки увійшло у стійкий комплекс національних почувань, можна на основі сутнісних для української мовної свідомості концептів, що є сукупністю вербальних знаків, у яких закодовано «українську мрію»: це, безперечно, *серце, душа, любов, мова, доля, дерево, калина, поле, степ, стежка, річка, криниця* та інші. Будучи вживаними багатьма поколіннями як творців усної народної поезії, так і професійних письменників і поетів у певному контекстуальному оточенні, зазначені слова здобули статус реалій національного буття, випромінюючи пучки конотативних смислів.

Так, концепт *серце* в українській культурі дозволено визначити як домінуючу світовідчуттєву та поетичну актуалію, яка має відомий специфічний сенс. Спершу під пером Г. Сковороди, а пізніше – П. Д. Юркевича *серце* здобуло статус філософського поняття, і нині все частіше згадується як важлива риса українського менталітету. М. А. Ігнатенко був одним із тих, хто дослідив генезис «категорії Серця» у світовій

літературі, починаючи зі середньовіччя і до Тараса Шевченка – від середньовічної релігійної чутливості духовних пісень до психологічного ліризму літературного новочасся. Вчений підкреслює своєрідний характер цього концепту: «це „нечутно-чутний” голос „прекрасної людяності” ліричного героя, мова його совісті...» [1, с. 222].

Втіленням духовності України, биттям її невмирущого серця вважається поезія Ліни Костенко:

*І щось в мені таке болить,
що це і є, напевно, Україна.*

Українство як етнічний і духовний феномен «пронизує» творче єство поетеси, звідси її настійні звертання до національної історії, національної тематики. Навіть неповний перелік поетичних звертань вражає: «Повернення Шевченка», «Кобзарю...», «Маруся Чурай», «Дума про братів Неазовських», «В маєтку гетьмана Івана Сулеми», «Українське альфреско», «Я виросла у Київській Венеції», «У Корчуватому, під Києвом...», «У селі одному на Поділлі...», «Люблю чернігівську дорогу...», «Чадра Марусі Богуславки», «Чумацький Віз», «Древлянський колодязь», «Берестечко». «Скіфська Одісея»... Крім того, в багатьох віршах вживані національні слова-символи, такі, як: *червона калина* («Калина міряє коралі»), *криниця* («Голос криниці, чого ж ти замовк?»), *мальва* («Я поцілую мальву у щоку»), *лелека*, *біла хата* («...біла-біла хатка стоїть на самоті»), *шлях* («...хтось до когось їде тим шляхом золотим»). Наведені і подібні їм приклади свідчать про те, що художня аура національного поета прагне конкретизуватись у чуттєво-духовних вербальних одиницях-сигналах, словах-лейтмотивах, здатних при подальших варіюваннях відтворювати національно забарвлені конотації у свідомості реципієнтів.

А особливістю ідіостилю Л. Костенко є те, що думки в її віршах майже ніколи (за винятком її знаних афоризмів) не виступають «в оголеній формі», в них «...*серце* підказує правду уму...», і саме «*серцем* вистраждане слово» набуває гостроти:

*...душа здригнеться і в астралі:
Де ж те як писанка село?
В майбутнє підуть магістралі,
а України наче й не було?!*

Звеличення *серця* в українській культурі є не лише традицією, а чимось більш глибоким. Про це свідчить українська мова, в якій значно більше, ніж в інших східнослов'янських мовах пестливих слів і суфіксів («Ой, у полі криниченька...», «Зелена ліщинонько, чом ти невесела? / Ой, не світи, місяченьку...», «зіронька», «...зійшла моя досадонька» і т. п.), це доводить романтичний і ліричний характер української літератури. «Серце», «серденько» – типові образи в народних піснях, неуявна без них поезія Шевченка, українських романтиків, Лесі Українки і Ліни Костенко.

У міркуваннях П. Д. Юркевича знаходимо: «Серце є осереддя душевного і духовного життя людини <...>, є містище всіх пізнавальних дій душі» [7, с. 74].

Концепт *душа* має в сучасній мові більш широкий смисл, можливо, внаслідок послаблення релігійних асоціацій. Проте елемент сакральності зберігається в її метафоричному значенні як сокровенної й найдорожчої сутності людини. У Л. Костенко є символ «душі як храму»:

*Душа – як храм з очима древніх фресок.
Все бачить. Все мовчить. Все далі понесе...,*

який набуває знаменного образного паралелізму з одним із віршів П. Куліша – «Мій храм у серці...»

Духом старовинної непримиренності та шевченківського максималізму позначений троп дуже характерного національного забарвлення:

*...і на тому світі
душа козацьким сміхом засміється,
а вороги хай думають, що грім!*

Перебуваючи переважно в ареалі національних уявлень про життя, де генетично-народне й літературне сплетене в єдиний концептуальний вузол, Костенко акцентує те, що їй особисто ближче, – вразливість серця і душі:

*Те, що принижує – пронизує.
Душа образ не забува.*

*Душа – єдина на землі держава,
де є свобода чиста, як озон.
Кордон душі проходить над світами,
а там нема демаркаційних зон.*

Поетове слово за своєю природою здатне впливати на самоусвідомлення пересічної особи:

*Цінує розум вигуки прогресу.
Душа скарби прадавні стереже...,*

адже однобоке звеличення науково-технічних досягнень людства віддаляє людину від неї самої, робить її гранично залежною і незахищеною перед могутністю, яку вона сама ж створила. Поетеса, чия художня свідомість у нерозривній єдності з основами світобудови, закликає замислитися:

*Ну, космос, ну, комп'ютер, нуклеїни.
А ті казки, те слово, ті сади...*

та зіставити:

*Який був світ
античний і готичний!*

Світ робиться сухий і прагматичний.

Єдиною силою, котра в змозі протистояти такому небезпечному явищу сучасного життя, як відчуження душ, є любов в її широкому розумінні. Як мелодійна іпостась мелодійної української мови, як своєрідна мовна підсистема виступає любов-музика в поезії Костенко:

*Зіграй мені мелодію любові,
ту, без котрої холодно словам.*

*Життя – це усмішка, і сльози ці солоні.
І кров, і барикади, і музика Бізе!*

*Любов неповторна – моя валторна,
Шляхи прощальні – перша скрипка печалі,
А в сірі будні – буду бити, як в бубни.*

*..мені хтось душу тихо взяв за плечі –
заговорив шопенівський ноктюрен.*

Традиційне поетичне ототожнення любові зі світом і теплом, з одного боку, та контекстуальне включення цього концепту до понять болю та страждання, розгубленості, з іншого, є актуалізацією антиномії буття. Проте, як стверджує відомий

мислитель-екзистенціаліст ХХ ст. Віктор Франкл, тільки любов здатна бачити цінність людини, її неповторність, «абсолютну індивідуальність», адже «любов – це ... можливість людини» [5, с. 260].

Концептуальною видається у Л.Костенко характеристика української мови:

Слова росли із ґрунту, мов жита.

Добірним зерном колосилась мова.

Вона як хліб. Вона мені свята.

І кров'ю предків тяжко пурпура.

Будучи, як відомо, майстром традиційного художнього стилю, Костенко ставить мову в один ряд з сутнісними явищами простого земного буття: житом, хлібом, кров'ю, але поряд з цими чуттєвими денотатами вона вибудовує інший, вищий рівень одухотворених людською емотивністю реалій:

Віддайте мені сад і зірку вечорову.

І в полі сіяча, і вдячну щедрість нив.

Віддайте мені все. Віддайте мені мову,

якою мій народ мене благословив.

Творча інтенсія Ліни Костенко рухається паралельно торованим шляхом народно-романтичної системи і засобами новітніх форм художнього мислення:

Стій, серце, стій! Не бийся так шалено.

Вгамуйся, думко, не літай так буйно!

Не бій крильми в порожньому просторі.

Маркіровані фольклорно-романтичною традицією слова Костенко поміщає у сучасний контекст, і від цього вони отримують додаткового семантичного навантаження: «думки печаль прополоскала», «Тут вітер мені до серця прикладе древлянські тужаночки», «Мої думки печальні, наче клоуни, що, сміючись, розмазують сльозу», «моїх жар-птиць блакитні космодроми» тощо.

Денотативний світ Костенко завжди розцвічений, здебільшого це інтенсивні, різкі барви, без полутонів, і цим нагадують українську вишивку:

Червоне й чорне кредо рукава.

Пшеничний принцип сонячного степу.

Такі густі смарагдові слова...

Виразного стилеутворюючого характеру здатний набувати такий контраст барв: «За чорно-синьою горою, на схилку радісного дня / малює хмари пурпурові якесь веселе чортеня»; «Сніги паперу білі. А букви наче проліски...»; «Два чорні лебеді / календарного білого моря / випливають із ночі і знову у ніч...», «Білі, білі обличчя у чорній воді...» і подібні. У Костенкових текстах абстрактне забарвлено у відповідні до своєї сутності кольори («синій притулок», «сиві дні», «печалей білі епілоги», «сині іриски втоми» тощо), а барви рідної землі здебільшого святково-інтенсивні («цитринове сонце, смарагдовий ліс», «світанки жовті, аж левині», «рожева й синя хуртовина айстр...», «в смарагдовій вечірній тишині» та ін.), і ось висновок поетеси:

Мій рідний краю,

зроду ти не мав

нейтральних барв, тих прісних пуританок.

Нам видається, що орієнтир саме на поетове креативне бачення барв «української мрії», національної специфіки може бути одним із шляхів дидактичного рішення проблеми активізації у інофонів інтересу до країнознавчої компоненти української мови на усіх рівнях – лексичному, граматичному, синтаксичному і текстово-дискурсивному. Принагідно зазначимо таке: з існуючих близько 250 визначень поняття

«текст» жодне не є канонічним, тому ми розглядаємо *текст* як змістовно-формальну і функціонально самодостатню компоненту комунікативного акту, що є відбиттям «живих» реалій і містить лінгвістичні моделі, які дають можливість розвивати усно-/писемномовленнєву компетенцію, а навчальні тексти як синтез освітньо-наукового і літературного базису є ще джерелом розвитку креативного потенціалу студентів. Іншими словами, поетичний *текст* як створений художньою інтенсією *світ* здатний активно формувати суспільну свідомість і спрямовувати людську поведінку:

Не треба думати мізерно.

Безсмертя є ще де-не-де.

Хтось, перевіряний, як зерно,

У ґрунт поезії впаде.

В цьому – «життєбудівничча» функція мистецтва і суспільне значення неординарних мистецьких постатей. Має рацію С. О. Чаковський, говорячи: «Художній твір – скоріше сама «мова», ніж «повідомлення» (пропоновані художником світоглядні й естетичні моделі часто стають «мовою свідомості» багатьох письменників і тисяч читачів...») [6, с. 237].

Висновки. Мотиваційну основу навчальної діяльності з оволодіння українською мовою як іноземною дозволяє розвивати використання вже з перших тем національно забарвлених вербальних одиниць-концептів з поетичних текстів, що увійшли до скарбниці вітчизняної поезії. Включення зазначених концептів до текстових завдань у навчальних посібниках з української мови як іноземної формує уявлення про національну свідомість, національну «картину світу», вони, виконуючи функцію відображення навколишнього світу в країнознавчому ракурсі системи мови і будучи потужним емоційним фактором, відіграють важливу роль в умовах пошуку та відбору мовних одиниць, композиційних моделей, мовленнєвих схем, інтонаційних елементів для вирішення відповідного лінгводидактичного завдання, сприяють розширенню емоційного фону на заняттях і розвитку мовленнєвої діяльності мовою, яка вивчається.

Отже, з лінгводидактичного погляду важко переоцінити витончене розуміння посталями світової міри, однією з яких визнано Ліну Костенко, національної специфіки, того, що І. Дзюба назвав «природними національними сентиментами та відчуттям коріння» і що «дозволяє модерну методику множити на глибоке знання української культури» [3].

Література

1. *Ігнатенко М. А.* Генезис художнього мислення. К. : Наукова думка, 1986. 286 с.
2. *Костенко Л. В.* Вибране. К. : Дніпро, 1989. 559 с.
3. Пам'яті Івана Фізера. URL : <http://www.svoboda-news.com/archiv/pdf/2007/Svoboda-2007-36.pdf>
4. *Потебня А. А.* Слово и миф. М. : Правда, 1989. 622 с.
5. *Франкл В.* Человек в поисках смысла. М. : Прогресс., 1990. 368 с.
6. *Чаковский С. А.* Проблемы семиотики в работах англо-американских исследователей 70-х годов: Теории, школы, концепции (Критические анализы). *Художественная коммуникация и семиотика.* М. : Наука, 1986. С. 231–239.
7. *Юркевич П. Д.* Вибране. К. : Абрис, 1993. 416 с.

References

1. Ignatenko, M. A. (1986), *Genesis of Artistic Thinking* [*Henezys khudozhn'oho myslennya*], Naukova Dumka, Kiev, 286 p.
2. Kostenko, L. V. (1989), *Selected works* [Vybrane], Dnipro, Kiev, 559 p.
3. *In remembrance of Ivan Fizer* [In memory of Ivan Fizer]. URL : <http://www.svoboda-news.com/arxiv/pdf/2007/Svoboda-2007-36.pdf>
4. Potebnja, A. A. (1989), *Word and myth* [Slovo i mif]. Pravda, Moscow, 622 p.
5. Frankl, V. E. (1990), *Man's Search for Meaning* [Chelovek v poiskakh smysla]. Progress, Moscow, 368 p.
6. Chakovsky, S. A. (1986), *Problems of semiotics in the works of Anglo-American researchers of the 70 s: Theories, Schools, Concepts (Critical Analyzes)* [Problemy semiotiki v rabotakh anglo-amerikanskikh issledovateley 70-kh godov: Teorii, shkoly, kontseptsii (Kriticheskiye analizy)], Artistic communication and semiotics, Nauka, Moscow, pp. 231–239.
7. Yurkevych, P. D. (1993), *Selected works* [Vybrane], Kiev, Abris, 416 p.

Т. Ф. Коляда-Березовская,

*Одесский национальный политехнический университет,
кафедра украинского и русского языков*

ЛИНГВОСТРАНОВЕДЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ В ПАРАДИГМЕ ПОЭЗИИ ЛИНЫ КОСТЕНКО

В статье изложена концептуальная позиция автора о возможности определения национального духовного пространства в процессе преподавания украинского языка как иностранного на материале поэтических текстов Лины Костенко. Акцент сделан на том, что сущностные как для украинского языкового сознания, так и для поэтессы концепты, будучи включёнными в учебные материалы, способны воспроизводить национально окрашенные коннотации в сознании реципиентов, совмещая сугубо лингвистический и украиноведческий аспекты.

Ключевые слова: страноведческой аспект, украинский язык как иностранный, национально окрашенные коннотации, денотативный мир Лины Костенко.

T. F. Kolyada-Berezovska,

*Odessa National Polytechnic University,
Department of Ukrainian and Russian Languages*

LINGUISTECHNOLOGICAL COMPETENCE FOREIGN STUDENTS IN THE PARADIGM OF POETRY LINES KOSTENKO

Within the framework of teaching Ukrainian as a foreign language in close unity with cultural tasks, the article represents the author's conceptual position concerning the possibility of determining the national spiritual space, the national "picture of the world" on the material of poetic texts of Lina Kostenko.

The concepts essential for both the Ukrainian linguistic consciousness, and the vision of the poet, which constitute a set of verbal signs, poetized by the realities of national existence, which, being included in the exercises on the development of language and speech skills of foreign students, are capable of combining purely linguistic, spiritual and Ukrainian national aspects.

The article emphasizes the fact that the mainstreaming of the country study aspect in the process of education and, consequently, the formation of conscious desire to master the Ukrainian language, literary speech in students are based on the understanding that it is the artistic aura of the national poet specified in verbal units-signals, word key-notes, capable to reproduce nationally colored connotations in the consciousness of recipients, and from the viewpoint of linguo-didactics the sophisticated understanding of national specificity by the world known personalities, one of which is recognized to be Lina Kostenko "allows multiplying modern technique by a deep knowledge of Ukrainian culture."

Key words: Ukrainian as a foreign language, country studies aspect, denotative world of Lina Kostenko, nationally colored connotations, Ukrainian linguistic consciousness.